

Venkovské kláštery

Venkovské kláštery jsou kláštery, které leží mimo město. Byly budovány s opevněním a hospodářskými objekty jako zcela nové stavby v krajině, většinou v údolích řek. K nim pak bývaly přiděleny blízké vesnice nebo osady. Později vznikaly kláštery městské (zakládány především žebrovými řády – dominikány, františkány x venkovské kláštery zakládány mnišskými řády – hlavně cisterciáky), budovány ve městech, bez hospodářských objektů, často v chudinských částech na městské periferii nebo před hradbami, což umožňovalo šíření věrouky a péči mezi potřebným

Kláštery obecně měly již od počátku své existence poměrně významnou roli ve středověké společnosti. Silně ovlivňovaly ekonomiku země, působily na sociální strukturu a měly výsadní postavení v kulturní oblasti, školství a vzdělávání.

Od 10. století až do okamžiků před husitskými válkami můžeme pozorovat, že se církve stávají postupně jedním z největších pozemkových vlastníků. Tento vývoj se nejvíce prohloubil během 13. století. Velké pozemkové državy vlastnily velké premonstrátské kostely (Hradisko u Olomouce, Louka u Znojma), benediktýni v Třebíči (na poč. 13. st. Vlastnili nejméně 76 vsí), cisterciáci ve Žďáře nad Sázavou a na Velehradě (kolem roku 1270 vlastnili přes 70 vesnic) a cisterciáčky v Tišnově. Církve tedy silně ovlivňovala ekonomiku země.

Kolonizace

Případ od případu je nutno posuzovat úlohu církevních institucí a zejména klášterů v procesu vnitřní a vnější kolonizace. Nejstarší konventy 11.-12. století byly zakládány ve starém sídelním území a na jejich državách docházelo tudíž pouze k doplnění sídlištní sítě, přeměnám struktury, koncentraci sídel. Na druhou stranu docházelo ke kolonizaci na nově darovaných územích v horských a podhorských oblastech a vznik venkovských klášterů mimo město.

Například u trebičského kláštera, který je spojován s kolonizací na Českomoravskou vrchovinu, je předpokládáno, že se měl stát jakýmsi předem nastaveným opevněním a kolonizačním střediskem. U církevních ústavů nelze v tomto období předpokládat nějakou výraznou vojenskou funkci, i když v pozdějším období shledáváme u konventů řadu fortifikačních prvků.

Třebíčský klášter však, podobně jako další velké, především cisterciácké fundace 13. století, dostávající řídké osídlené území v oblasti pomezí hvozdu, musel být založen na území, které již bylo alespoň trochu osídleno, aby byl zajištěn základní provoz nové instituce. Zakládání venkovských klášterů souvisí zejména s cisterciáckým řádem – cisterciákům totiž přísná řehole přikazovala budovat kláštery stranou od sídlišť u vodních toků, odmítat benefícia, desátky, rentu a vydělávat prostředky k živobytí vlastní prací.

Ekonomika a hospodářství

Problematiku ekonomického a sociálního vývoje je možno na církevních trzích sledovat již od 11. století. Obecně existovalo napojení klášterů na trh, vznikaly centra trhu a směny a specializované řemeslnické a tržní osady.

Pro příklad venkovských klášterů se dá uvést Žďár nad Sázavou. Zde byly nalezeny strusky dokládající železářskou nebo kovářskou výrobu. Cisterciácký klášter na Velehradě si budoval podobné centrum řemeslné výroby, trhu a směny- trhovou ves Veligrad, nynější Staré Město a

Uherské Hradiště. Zjištěny zde byly výrobní okrsky kovářství, hrnčířství, vápenictví a další objekty jako udirny, pekárny atd.

Nicméně u venkovských klášterů bývá předpokládán přechod na hospodaření ve vlastní režii, organizování výroby do dvorů, tzv. grangií a poměrně časný přechod na feudální rentu v penězích.

Ze řádů se spojuje ekonomická aktivita v oblasti režijního hospodářství nejvíce s cisterckým řádem. Podle nejstarších předpisů řádu totiž měly hospodářské dvory tvořit základ ekonomiky a cisterciákům nemělo být dovoleno pobírat žádné příjmy, které by nevzešly z jejich vlastní práce. Jednotlivé kláštery budovaly někdy od počátku své existence hospodářské dvory, které tvořili v rámci každé državy promyšlený systém.

Na državách velkých konventů byl z důvodu mocenského zajištění a obrany klášterních teritorií vybudován lenní systém. Již ve 2. polovině 13. století se lenní systém vytváří na premonstrátských kanoniích v Dolních Kounicích, jeho doklady jsou i u velehradských cisterciáků a u kartuziánů v Dolanech.

V hospodářství klášterů hrálo zajisté velkou roli zemědělství, ať již zprostředkované vybíráním feudální renty od svých poddaných v naturáliích anebo i penězích, nebo přímým podílem ve výrobě ve dvorech. V samotných klášterech lze doložit především stavební řemesla související se stavebními hutěmi (kameníci, tesaři, zedníci), potravinářstvím, uměleckými řemesly a snad i textilní výrobou, oděvními a kožedělnými odvětvími. Na dominiu olomouckého biskupství je dále doloženo využívání lesů a vod pro lov a rybolov, zakládání rybníků, těžba dřeva, provozování včelařství, zpracovávání vosku, vinařství.

Půdorysy a rozložení kláštera

Základní schéma klášterního komplexu byla v podstatě stejná. Jednalo se o klášterní kostel, na něj navazující kvadraturu (křížová chodba) a kapitulní síň.

Kostel byl největší a nejvýznamnější součást kláštera, ke kostelu přiléhala kaple. Křížová chodba ve tvaru čtverce obklopovala rajskou zahradu. V blízkosti kostela či kaple se nacházela kapitulní síň, prostor určený ke shromažďování řeholníků. V klášteře se také nacházela společná jídelna řeholníků (refektorium, refektář) a společná ložnice řeholníků (dormitorium, dormitář), později nahrazovaná jednotlivými celami. Klášter byl celý komplex budov (špitál, lázně, knihovna, skriptorium), z nichž některé patřili hospodářskému zabezpečení (stáje, chlévy, řemeslnické dílny)

Se zaměřením jednotlivých řeholí bývalo toto schéma modifikováno.

Klášterní hrad: Ochranu konventů mimo města často zajišťovaly fortifikace nebo útočiště budovaná v jejich bezprostřední blízkosti. Klášterní hrad tak vyrůstá v Dolních Kounicích, Velehradu a Předklášteří u Tišnova.

CISTERCIÁCI

Velehrad

Předklášteří u Tišnova: Porta Coeli

Zlatá koruna
Vyšší brod
Osek

PREMONSTRÁTI
Dolní Kounice: Rosa Coeli

KARTUZIÁNI
Dolany